BOEKBESPREKING

COHEN-JEHORAM, H. — *Over codificatie van voor Portalis tot na Meijers.*

DEBEN, L. — *De erfenissen en testamenten. Wat iedereen ervan moet weten.*

HELLE, E. — *Der Schutz der Persönlichkeit, der Ehre und des wirtschaftlichen Rufes im Privatrecht.*

Honderd jaar rechtsleven.

KUNST, A. J. M. — *Opmerkingen over het juridisch onderwijs tussen de tweede en de twintigste eeuw.*

MEGRET, J., LOUIS, J. V., VIGNES, D., WAELBROECK, M. — *Le droit de la Communauté économique européenne.*

POS, A. G. — *Hypotheek op roerend goed (bezitloos pandrecht).*

REHBINDER, M. — *Das Kaufrecht in den allgemeinen Geschäftsbedingungen des Deutschen Wirtschaft.*

SCHELTEMA, F. G. — *Wissel- en chequerecht.*

Algemene rechtswerken

COHEN-JEHORAM, H. — *Over codificatie van voor Portalis tot na Meijers,* tweede uitg. — Kluwer, Deventer, 1970, VIII + 142 blz. — Prijs : ing. : 12,50 fl.

Bij de voorbereiding van het nieuw Nederlands B.W. wist Prof. Meijers terecht te onderstrepen dat een nieuw wetboek noodzakelijk wordt zodra de codificatie zelf in het gedrang komt. Het is immers duidelijk dat wetboeken, die de respectabele leeftijd van 150 of meer jaren hebben bereikt, overwoekerd zijn geworden door wijzigende wetten, maar bovenal door een interpretatieve en soms — gelukkig ook — creatieve rechtspraak.

In een periode waar t' allenkante pogingen worden aangewend om de wetboeken in een nieuw kleed te steken, is het niet zonder belang de betekenis, de moeilijkheden en mogelijkheden van de codificatie te onderzoeken.

Dit kan niet beter geschieden dan door een bloemlezing te geven van teksten die neergeschreven werden door juristen die bij een of andere codificatie rechtstreeks betrokken waren. Het was dan ook een uitstekend idee van Prof. Cohen-Jehoram een dergelijke bloemlezing samen te stellen en te publiceren. Thans ligt reeds een tweede uitgave van dit werkje voor.

Wij vinden hierin de basisteksten terug van Portalis, Kemper, Meijers, doch ook tal van parlementaire teksten n.a.v. de behandeling van het nieuw Nederlands B.W. in het Nederlands Parlement, alsmede uittreksels uit artikelen in dit *Tijdschrift* zelf gepubliceerd (Beekhuis, *T.P.R.*, 1966 en Cohen-Jehoram, *T.P.R.*, 1969). Dit alles wordt voorafgegaan door een opmerkelijke historische inleiding door de auteur van het besproken werk.

Slechts één negatieve bedenking : waarom wordt geen uittreksel gepubliceerd uit de *Memorie van toelichting* bij het nieuw Belgisch Gerechtelijk wetboek, dat het in 1967 tot een parlementaire goedkeuring bracht ?

Voor het overige is dit een prettig werk dat aan studenten *juris*, doch ook aan de juristen die belang stellen in de herziening van onze wetboeken, wetenschappelijk genot zal verschaffen.

Marcel STORME

Honderd jaar rechtsleven — Tjeenk Willink, Zwolle, 1970, X + 340 blz. — Prijs : geb. : 35 fl.

Voorliggende feestbundel werd uitgegeven ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Nederlandse Juristenvereniging (1870-1970). Opzet van deze bundel bijdragen was een beeld te geven van het Nederlandse recht van 1870 tot 1970. Wie dit boek zal hebben doorgenomen, zal getuigen dat hier een spectrum van de Nederlandse rechtswetenschap wordt vertoond, dat niet alleen boeit door de rijkdom van zijn kleuren, maar dat tevens verrast door de enorme eigentijdse kleurschakeringen die bedoeld zijn als een weergave van de belangrijke evoluties en mutaties die het recht in tal van domeinen heeft ondergaan én teweeggebracht.

De persoonlijke voorkeur van de recensent en de belangstelling van de lezers van dit tijdschrift gaat uiteraard naar de privaatrechtelijke bijdragen, zonder dat dit een waardeoordeel betekent t.a.v. de andere bijdragen. Dit verklaart de selectieve bespreking.

In de sector van het *privaatrecht* wijdt Prof. Mr. H.C.F. Schoordijk een studie aan *Het leerstuk van de opgewekte schijn van volmacht en de Engels-Amerikaansrechtelijke leer van de apparent authority* (blz. 1-24). Hierbij ontleedt de auteur het vraagstuk van de derdenbescherming bij onbevoegde vertegenwoordiging, waarbij hij terecht betoogt dat een conflict ontstaat tussen individu en gemeenschap, nl. tussen het belang van een onbevoegd vertegenwoordigde, die zich niet gaarne gebonden weet aan de rechtshandelingen van zijn zogezegde vertegenwoordiger en het belang van derden (de gemeenschap) die niet behoeven te dulden dat met de redelijke behoeften van het handelsverkeer geen rekening zou worden gehouden. Waar men vroeger een slecht begrepen individualisme huldigde volgens hetwelk men slechts aan een handeling gebonden kan zijn indien men dat ook werkelijk gewild heeft, opteert Schoordijk voor de regel dat derden een onbevoegd vertegenwoordigde voor gebonden mogen houden in alle gevallen waarin zij de vertegenwoordiger redelijkerwijze, gelet op alle omstandigheden, voor bevoegd mochten houden.

Te dier gelegenheid opteert de auteur, hetgeen m.i. een fundamentele keuze betekent, voor het *jus in causa-positum*, voor een meer concrete rechtsvinding *ad hoc*. Deze optie is meteen wezenlijk verschillend van die gedaan door Mr. A.L. De Wolf, die een opmerkenswaardige studie wijdt aan *De spanning van de contractsband in het bestaande en het komende recht* (blz. 41-70).

Uitgaande van een terminologie die voor het eerst gebruikt werd door Professor Levenbach (*Iets over de spanning van de kontraktsband bij verandering in de omstandigheden*, Proefschr., 1923), kan deze a.v. worden omschreven. Er bestaat spanning van de contractsband van zodra er een spanning bestaat tussen de verplichting tot nakoming van de overeenkomst (partijwil en partijbedoeling) en de erkenning door het recht van de mogelijkheid, dat wegens ver-

anderde omstandigheden de rechtsgevolgen anders behoren uit te vallen dan oorspronkelijk overeengekomen was. Waar deze spanning vroeger niet bestond omdat de partijwil toen doorslaggevend was, dreigt deze thans opnieuw teloor te gaan doordat, mede door het nieuw Ned. B.W., een ontwikkeling op gang werd gebracht die leidt tot een situatie waarin een contract slechts verbindt tot wat de rechter redelijk acht. Ten aanzien van deze ontwikkeling pleit De Wolf voor een behoud van de spanning in de contractsband door een passend evenwicht tussen de eis dat de partij-afspraak bindt en door partijen gerespecteerd wordt én de mate waarin het recht erkent dat deze partij-afspraak en zijn gevolgen door de billijkheid kan worden aangevuld of terzijde gesteld. In wezen is dit alles terug te voeren tot een evenwicht tussen rechtszekerheid en billijkheid, dat volgens de auteur onvoldoende werd nagestreefd in boek 6 van het ontwerp nieuw Ned. B.W.

In dezelfde sector van het privaatrecht vermelden we nog : Mr. W. Snijders, *Bezitloze zekerheid op roerende zaken* (blz. 25-39); Prof. Mr. J.L.P. Cahen, *De invloed van de belangenverbreding op het handelen van de aandeelhouder* (blz. 71-84); Prof. Mr. F.J.W. Lowensteyn, *De naamloze vennootschap als raakpunt van contraire belangen* (blz. 85-99).

Opnieuw staat de verhouding tussen individu en gemeenschap centraal in het door Prof. Mr. N.E.H. Van Esveld behandelde thema *Van werkman tot medewerker* (blz. 101-136). Opmerkelijk is wel de conclusie waartoe de auteur na een flink gedocumenteerd onderzoek komt : „het evenwicht tussen de sferen van individu, collectiviteit en gemeenschap wordt het best bevorderd door binnen de sterke publiekrechtelijke bescherming van arbeid en werknemers en de macht der collectiviteiten het verbintenisrechtelijke arbeidscontract met zijn individualistische en vermogensrechtelijke kenmerken in stand te houden".

Aan de hand van een zevental hoofdbeginselen van het procesrecht, ontleedt Prof. Mr. W. L. Haardt de *Kentering die zich in het burgerlijk procesrecht in de periode* 1870-1970 *heeft voorgedaan* (blz. 137-151). Waar de openbaarheid oorspronkelijk als een belangrijke waarborg voor een onpartijdige rechtspraak werd aangezien, blijkt dat sindsdien dit principe opmerkelijk gedoseerd werd onder invloed van schriftelijke procedure en behandeling in raadkamer. Veel belangrijker is dan ook de vorming van hen die tot het rechtersambt geroepen worden. Ten aanzien van de lijdelijkheid van de rechter valt ook een duidelijke tendens waar te nemen ten gunste van meer bedrijvigheid van de rechter en dienvolgens van een beperking van de partij-autonomie. Wat de tegensprekelijkheid van het geding betreft, meent de auteur geen merkelijke evolutie te moeten vaststellen. Het wil mij voorkomen dat in België de tegensprekelijkheid enigszins werd afgezwakt ingevolge de beperking van de verzetsprocedure o.m. door art. 751 Ger. W. Ook de behandeling in twee instanties en de controle door de cassatierechter zouden in de behandelde periode in Nederland niet gewijzigd geworden zijn. De verplichte vertegenwoordiging der partijen is wel verstrakt geworden, een vaststelling die ook voor België geldt sinds de invoering van het Gerechtelijk Wetboek. Tenslotte werd aan het principe van niet-kosteloze rechtspraak geen afbreuk gedaan; wel vermoedt Haardt dat het aandeel van de Staat in de proceskosten tegenover dat der gedingvoerenden gestegen is.

Op het gebied van *strafrecht* volgen dan drie bijdragen. Die van Mr. A. A. L. Minkenhoff *In memoriam Dirkje Veldhuizen* (blz. 153-162), een historische studie over de afschaffing van de doodstraf, en een studie van Prof. Mr. G. E. Mulder over *Strafrecht en publieke opinie toen en nu* (blz. 163-177), waarbij de

auteur tot de slotsom komt dat de publieke opinie geen waarborg is voor de kwaliteit van het wetgevingsprodukt en dat de juristen erover moeten waken dat het recht niet al te zeer onder de onmiddellijke druk van de publieke opinie zou komen te staan. Persoonlijk heb ik met een bijzondere belangstelling kennis genomen van het stuk van Mr. J. Remmelink over *De overtuigingsdader* (blz. 179-199). Op een bijzonder indringende wijze wordt hier aandacht gevraagd voor de spanning tussen de naleving van de rechtsregels en de persoonlijke overtuiging van de overtreders. Dit vraagstuk is actueel (processen van contesterende studenten) en tevens oeroud (Socrates, Christus, Jeanne d'Arc,...). De auteur meent tenslotte dat ook overtuigingsdaders moeten aanvaarden dat elke burger impliciet de belofte heeft afgelegd zich neer te leggen bij de afgesproken spelregels zonder welke geen rechtsstaat denkbaar is. Hoewel de auteur voldoende begrip opbrengt voor de positie van de overtuigingsdader, mag toch de vraag gesteld worden wat er moet gebeuren t.a.v. spelregels, die klaarblijkelijk in een rechtsstaat niet thuishoren. Terecht wijst Remmelink inmiddels op het belang in een overgangstijd als de onze van een onafhankelijk en deskundig rechterlijk vervolgingsapparaat; met hem wil ik betreuren dat er in België zoals blijkbaar in Nederland niet zelden getracht wordt het openbaar ministerie tot een „partij" te degraderen.

In de reeks bijdragen gewijd aan het *publiekrecht* handelt Prof. Mr. J. Van der Hoeven over *De magische lijn, Verkenningen op de grens van het publiek- en privaatrecht* (blz. 201-219). Ter onderscheiding van publiekrecht en privaatrecht acht de auteur de doelstelling, de strekking van de handeling (nl. een handeling gericht op het gemeenschapsbelang) doorslaggevend.

Het is niet gemakkelijk over de taak van de wetgeving nieuwe inzichten bij te brengen. Toch is dit precies de eigenschap van een verhelderende bijdrage van Prof. Mr. T. Koopmans over *De rol van de wetgever* (blz. 221-235). Zeer duidelijk wordt hier aangetoond dat de wetgeving meer en meer verandering in de maatschappij wil bewerkstelligen, veeleer dan deze kristalliseren, of zoals de auteur het uitdrukt: „De wetgever streeft meer naar *modificatie* dan naar *codificatie*" (blz. 223). Bij dit alles moet ook de rechter in deze vernieuwde opvatting van de wetgeving een inzicht weten te verwerven, teneinde niet al te vertragend op te treden t.a.v. maatschappelijke ontwikkelingen.

Verder moeten nog vermeld worden: Prof. Mr. D. Simons, *De ontwikkeling van de rechtsbescherming tegen de overheid* (blz. 237-257); Mr. H.U. Jessurun d'Oliveira, *Strijklicht over ons internationaal privaatrecht* (blz. 259-288); Prof. Mr. A. M. Stuyt, *Individu en internationale gemeenschap* (blz. 289-316); Prof. Mr. L. J. Brinkhorst, *Europees recht en nationale soevereiniteit* (blz. 317-331), waarin zeer duidelijk onderstreept wordt hoezeer het Europees recht in het spanningsveld staat van enerzijds de noodzakelijke beknotting van de nationale soevereiniteit en van anderzijds de noodzakelijke medewerking van de afzonderlijke lidstaten bij de opbouw van deze nieuwe Europese rechtsorde; Prof. Mr. J. Van Soest, *Belastingbeginselen* (blz. 333-340).

Bij het neerleggen van deze feestbundel valt het mij op hoe, blijkbaar zonder onderlinge afspraak, de verschillende auteurs onwillekeurig en tussen de regels door enkele fundamentele vragen van de rechtswetenschap voor morgen hebben aangeraakt.

1. De verhouding tussen individu en gemeenschap moet evenwichtig door de overheid worden uitgebouwd en dit geldt niet alleen voor het arbeidsrecht en het publiekrecht, maar voor alle sectoren van het recht en niet in het minst voor het privaatrecht.

2. Bij de uitbouw van het komende recht zal de telkens weerkerende vraag naar de voorkeur voor duidelijke dwingende vuistregels (aldus De Wolf, blz. 66) dan wel voor algemene beginselen (aldus Schoordijk, blz. 24 en Koopmans, blz. 224) met een ongekende scherpte worden gesteld.

3. In het wordende recht zal aan de rechter een moeilijk te overschatten fundamentele taak worden opgedragen, doordat de lijdelijkheid meer en meer heeft afgedaan (Haardt, blz. 143), doordat de billijkheid een grotere rol speelt, doordat hem een grotere zedelijke verantwoordelijkheid wordt meegegeven (Remmelink, bl. 199), doordat hij zich aan de vernieuwde opvatting van de wetgeving zal moeten aanpassen (Koopmans, blz. 225, 227, 231-232) en doordat hij mede tot de rechtsbescherming tegen de overheid zal moeten bijdragen (Simons, blz. 237 e.v.). Het is dus niet alleen om de onpartijdige rechtspraak te waarborgen (Haardt, blz. 141), maar ook en vooral om de rechter op zijn nieuwe taken voor te bereiden dat aan de vorming van diegenen die tot het rechtersambt zullen geroepen zijn een gans bijzondere aandacht bij prioriteit dient te worden besteed.

4. Of bij dit alles het recht zich op het pad van de *social engineering* dient te begeven blijft een open vraag (*pro*: Koopmans, blz. 222 e.v.; — *contra*: De Wolf, blz. 69). Eén ding staat vast, en hier treed ik volledig de opvatting van Remmelink (blz. 198) bij : Het mens-zijn is nu eenmaal gefundeerd in de toekomst en dit brengt onvermijdelijk mee dat wij dikwijls het gevoel hebben verstrikt te zitten in het spinrag van oude wetten, die het produkt zijn van voorbije tijden.

Kortom deze feestbundel is een gedachtenbundel geworden, die tot bezinning, bespreking en zelfs tot actie aanleiding kan geven. De lectuur ervan kan ik met enthousiasme aanbevelen.

Dat de bijdragen in een sierlijke taal werden geschreven en in een keurige letter werden gezet draagt in niet geringe mate bij tot de leeswaardigheid. Slechts één kritiek : waarom werd niet achteraan een lijst gepubliceerd van alle preadviezen die tijdens het honderdjarig bestaan van de jubilerende vereniging werden uitgebracht ?

Marcel STORME

KUNST, A. J. M. — *Opmerkingen over het juridisch onderwijs tussen de tweede en de twintigste eeuw*. Inaugurale rede Utrecht — Tjeenk Willink, Zwolle, 1969, 38 blz.

Op het eerste gezicht lijkt het gewaagd over de evolutie van het rechtsonderwijs gedurende een tijdruimte van ca. 1800 jaar te willen handelen in een inaugurale rede. Voorzichtigheidshalve heeft de auteur zijn opzet beperkt tot *opmerkingen*. Geografische begrenzingen worden hierbij niet aangegeven. Het onderwerp lijkt bijzonder boeiend in deze tijd van hervorming van het rechtsonderwijs in verscheidene landen. Om deze reden weze het ons veroorloofd in korte woorden de inhoud te schetsen.

Vooreerst wordt erop gewezen dat in de *Oudheid* noch bij de Grieken noch bij de Egyptenaren rechtsscholen hebben bestaan. Van een systematisch en georganiseerd overbrengen van rechtswetenschappelijke kennis schijnt eerst sprake te zijn geweest in het Romeinse keizerrijk, o.m. te Rome, te Constantinopel en te Berytus (Beyrouth). Aan de hand van het werk van P. Collinet (*Histoire de l'école de droit de Beyrouth*) beschrijft de auteur het studieprogramma en

de onderwijsmethode van laatstgenoemde rechtsschool. Gedurende vier jaar bestudeerde men achtereenvolgens de *Instituten* van Gaius, het edict van de praetor, een deel van de *responsa* van Papinianus en de *responsa* van Paulus. Keizer Justinianus verlengde de duur van de studies met een jaar en legde de inhoud van zijn wetboeken als leerstof op (*Instituten, Pandecten, Codex*). De professoren begeleidden hun studenten de gehele studie door en reikten hun aan het eind een attest van bekwaamheid uit. De colleges werden in de regel alleen in de namiddag gegeven. „Er werd bewust gedoceerd op basis van het klassieke recht, ook al was dat recht in na-klassieke tijd in belangrijke onderdelen verouderd en door de eisen van de praktijk achterhaald. Kennis van het geldende recht werd kennelijk van veel minder belang geacht dan scholing in juridisch denken" (blz. 12).

In de Westerse *Middeleeuwen* was het onderwijs voorwerp van kerkelijke zorg, terwijl in de Oudheid en in het Byzantijnse Rijk het rechtsonderwijs van overheidswege werd georganiseerd. Dat er rechtsscholen in de vroege middeleeuwen in Rome, Ravenna of Pavia zouden hebben bestaan, is helemaal niet zeker. Algemeen bekend is de groei en de bloei van de rechtswetenschap en het rechtsonderwijs te Bologna vanaf de 11e-12e eeuw. Het Romeinse recht uit de wetboeken van Justinianus werd er gedoceerd. De auteur maakt geen gewag van het onderwijs van het kanonieke recht in de laat-middeleeuwse universiteiten. De teksten van het *Corpus juris civilis* werden gelezen, ontleed en van commentaar voorzien. Hierbij werkte de scholastieke dialectica veelal inspirerend (*causae, distinctiones, subdistinctiones* enz.). Met de tijd zou het verval intreden, o.m. door het grote belang dat gehecht werd aan „futiliteiten en subtiliteiten, sofistische redeneringen, woordenspel en fictie".

In de *Nieuwe Tijd* is door de humanisten heftig gereageerd tegen de wetenschap en de onderwijsmethodes van de laat-middeleeuwse juristen. Verscheidene, onder wie Duarenus (Bourges) en Donellus (Bourges en Leiden) hielden voor dat de studenten de teksten, Justiniaanse en vóór-Justiniaanse, herhaaldelijk moesten lezen en zelfs gedeeltelijk uit het hoofd leren (*Instituten*). De tekst van de *Pandecten* werd systematisch ontleed, de verwante hoofdstukken van *Codex* en *Pandecten* samen behandeld. Persoonlijk onderzoek van de tekst en systematisch opgebouwd commentaar zouden de oude *auctoritates* naar de achtergrond verdringen.

In de tweede helft van de 17e eeuw werd de humanistische traditie te Leiden voortgezet (bestudering van de geschiedenis van Rome en van het Romeinse recht uit republiek en keizertijd), maar werd van de studenten ook kennis gevergd van „het gemeyne Feudale Regt" en van delen van „het soogenaemde Canonycq Regt". Aldus trachtte men tegemoet te komen aan de vereisten van de praktijk.

De auteur vestigt de aandacht op het belang van het privé-onderricht in de Noordnederlandse universiteiten in de 17e en 18e eeuw. Naast openbare *lectiones* en *disputationes* gaven de professoren in *collegia privata* overzichten van de stof aan kleinere groepen studenten. Het privé-onderwijs verschafte hun extra-honoraria. Verscheidene malen is hiertegen opgetreden door de universiteiten.

In de 18e eeuw is het natuurrecht in de Noordnederlandse rechtsfaculteiten doorgedrongen. Een algemeen rechtssysteem zoals het in de toekomst behoorde te zijn werd gesteld tegenover het historisch gegroeide. Rede en redelijkheid moesten het halen op de traditie.

In de Franse tijd werden de oude universiteiten afgeschaft. Het openbaar onderwijs werd een staatsmonopolie en „een politiek machtsinstrument in handen van het regiem". De academies van Leiden en Groningen waren de enige Noordnederlandse rechtsscholen onder de regering van Napoleon.

In een laatste hoofdstuk (blz. 25-34) wordt de evolutie van het rechtsonderwijs in Nederland geschetst *van* 1815 *tot op heden*. Door het Soeverein Besluit van 2 augustus 1815 werd de minimum studieduur bepaald op drie jaar. Voor de graad van kandidaat in de rechten werd, naast een examen over de instituten van het Romeinse recht, van de kandidaat vereist dat hij colleges over encyclopedie van het recht, geschiedenis van het recht, historie van het vaderland en natuurrecht zou gelopen hebben. Het doctoraal examen in „de romeinsche en hedendaagsche regten" bestond uit een examen over (modern) burgerlijk recht en strafrecht en een uitlegging van een Romeinse en een moderne rechtstekst. Bovendien moest de kandidaat het bewijs leveren dat hij de colleges bijgewoond had over pandecten, staatsrecht, volkenrecht, „statistiek des vaderlands", staatskundige historie van Europa, staathuishoudkunde, gerechtelijke geneeskunde en over „den Hollandschen stijl en welsprekendheid". Na een paar mislukte pogingen tot hervorming werden door de Hoger Onderwijswet van 28 april 1876 enkele wijzigingen in het programma voor de juridische studenten aangebracht : een apart doctoraal examen in de „staatswetenschap" werd ingevoerd, het volgen van de „lessen over de pandecten" werd niet meer verplicht gesteld. Staathuishoudkunde en Romeins recht werden kandidaatsvakken. In het Academisch Statuut van 1931 ten slotte worden het Romeinse recht en het oud-vaderlandse recht niet meer afzonderlijk vernoemd, maar is sprake van de „historische ontwikkeling van het recht, bezien in het licht van rechtsstelsels uit welke het Nederlandsche recht zich heeft gevormd". In de rechtsfaculteiten van Rotterdam, Amsterdam en Utrecht heeft zulks geleid tot de versmelting van beide vakken.

De auteur pleit voor het opnemen van de uitwendige rechtsgeschiedenis op de lijst van het kandidaatsexamen en van de inwendige rechtsgeschiedenis op die van het doctoraal examen. Bij de inwendige rechtsgeschiedenis zou het accent gelegd worden op de evolutie van het privaatrecht. Aldus stelt hij voor Nederland een splitsing voor van de „Historische ontwikkeling van het recht" in twee delen.

Aan de tekst van de inaugurale rede is een lijst van de belangrijkste geraadpleegde werken toegevoegd. De Zuidnederlandse lezer mist daarbij de opgave van werken als : R. Dekkers, *Het humanisme en de rechtswetenschap in de Nederlanden*, Antwerpen, 1938 ; — V. Brants, *La Faculté de droit de l'Université de Louvain à travers cinq siècles*, tweede uitg., Leuven, s.d. ; — P. Collinet, *L'ancienne faculté de droit de Douai* (1562-1793), Rijsel, 1900.

Alhoewel het onderwerp van de rede zeer ruim was opgevat, heeft de auteur op voortreffelijke wijze de voornaamste data ervan beschreven. Bovendien heeft hij een aantal gegevens over studieprogramma's en onderwijsmethodes nader uitgewerkt. Hij weet de lezer te boeien en aldus aan te sporen tot nader onderzoek van de besproken vraagstukken. Hij heeft op treffende wijze de feiten uit het verleden in verband gebracht met de huidige problemen.

Guido Van Dievoet

HELLE, E. — *Der Schutz der Persönlichkeit, der Ehre und des wirtschaftlichen Rufes im Privatrecht*, tweede herwerkte uitgave — Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1969, 284 blz. — Prijs : ing. : 48,50 D.M.; geb. : 54 D.M.

De vraag naar de rechtsbescherming van de persoonlijkheid en de persoonlijkheidsattributen (bv. de eer of de faam van een firma) is met name in de Duitse rechtsliteratuur aan de orde (zie o.m. : Arzt, G., *Der strafrechtliche Schutz der Intimsphäre*, Tübingen, 1970; — Mass, H. H., *Information und Geheimnis im Zivilrecht*, Stuttgart, 1970; — Van Gamm, O. F., *Persönlichkeits- und Ehrverletzungen durch Massenmedien*, München, 1969).

De juridische uittekening van de grenslijn tussen de persoonlijkheid en het maatschappelijk leven, tussen eer en openbare meningsvorming, tussen de firmafaam en het economisch concurrentiespel blijft een omstreden kwestie.

De problematiek i.v.m. de rechtsbescherming van deze goederen is bijzonder delicaat omwille van hun immaterieel en dynamisch karakter.

In een algemeen deel (blz. 3-117) beschrijft Helle de mogelijke inbreuken op de persoonlijkheidsrechten, de eer en de firmafaam in het Duits recht.

Vrij verrassend vertrekt hij daarbij niet van het begrip *Persönlichkeitsrechte* (inhoudelijke gestalte, grenzen) om dan de bescherming van de eer of de firmafaam als een element van persoonlijkheidsbescherming te situeren, maar hij onderzoekt voorafgaandelijk welke mogelijke vormen van rechtsbescherming voor deze goederen kunnen voorgesteld worden. Hij komt tot het besluit dat de waarheidstoetsing van de informatie (in de ruimste zin) enerzijds en de belangenafweging van het beschermde rechtsgoed tegenover het recht op vrije meningsvorming anderzijds, als richtsnoer voor de rechtsappreciatie moet worden voorgeschreven.

Wat eer, firmafaam en persoonlijkheidsrechten nu precies beduiden, wordt eerst in het vierde hoofdstuk aangesneden, zonder dat nochtans de tussen deze drie rechtsgoederen — o.i. — bestaande organische band wordt verduidelijkt.

De omschrijving van *das allgemeines Persönlichkeitsrecht* (blz. 71 e.v.) gebeurt vnl. vanuit publiekrechtelijk standpunt (interpretatie van artikel 1 en 2 van de Duitse grondwet); de concrete draagwijdte van de persoonlijkheidsrechten in het privaatrecht wordt daarbij niet altijd voldoende uitgetekend.

Zo wordt de — in de Duitse rechtsliteratuur — bijna oeverloze problematiek van de *Privatsphäre* (zie mijn preadvies : *Bescherming van het privéleven en recht op informatie via de massamedia*, *R.W.*, 1969-70, 1457 e.v.) in acht lijnen en met het citeren van twee arresten van het *Bundesgerichtshof* afgewerkt (vgl. met : Mass., HH., *o.c.*, blz. 3-92).

In een bijzonder deel (blz. 121-226) komt de auteur terug op een aantal bijzondere snijpunten tussen het recht op informatie en de bescherming van eer, firmafaam en de menselijke persoonlijkheid.

Aldus wordt de verhouding tussen de hierboven genoemde rechtsgoederen en de wetenschap, de kunstuitingen, politieke propaganda, de openbare meningsvormen e.a. vrij precies benaderd.

Bijzonder meeslepend is de analytische beschrijving van de problematiek i.v.m. de informatieverstrekking *via* de massamedia. Ook hier stelt de auteur in hoofdorde — en o.i. terecht — de concrete belangenafweging voor als richtinggevend criterium ter oplossing van de twistpunten tussen het informatierecht en

de persoonlijkheidsrechten. Het geheel wordt afgerond met een bijlage waarin 63 belangrijke arresten i.v.m. de behandelde problematiek kort worden besproken.

De vraag moet gesteld worden of het werk van E. Helle niet aan homogeniteit en logica zou kunnen winnen door de in het bijzonder deel gestelde vraagpunten in het algemeen deel in te schuiven. Dit zou het algemeen deel zijn nogal abstract karakter ontnomen hebben en overigens het belang van de concrete casuïstiek voor de persoonlijkheidsrechten hebben onderlijnd.

Het overigens belangrijk werk van E. Helle zou tenslotte in waarde en in kleurrijkdom toenemen indien de auteur de in bijlage geciteerde en geresumeerde arresten meer uitvoerig in de lopende tekst had verwerkt tot staving en illustratie van deze of gene opinie.

Hugo VANDENBERGHE

Pos, A. G. — *Hypotheek op roerend goed (bezitloos pandrecht)* — Kluwer, Deventer, 1970, 318 blz. — Prijs : 35 fl.

In economisch intensieve maatschappijen is het een regelmatig voorkomend verschijnsel dat het bestaande zekerheidsmechanisme de verhoogde kredietvraag niet kan opvangen. Meer en meer doet zich daar de behoefte voelen aan een affectie tot zekerheid van roerende goederen zonder dat zij daardoor aan de economische produktiecyclus worden onttrokken, i.a.w. een zekerheidsrecht waarbij het goed in het bezit blijft van de zekerheidsgever, zodat het verder zijn economisch nut kan opleveren.

Met het voorliggend doctoraatsproefschrift wil de auteur een historische en rechtsvergelijkende beschrijving geven van het bezitloos zekerheidsrecht op roerende goederen. Zoals hij in zijn inleiding zelf te kennen geeft ware het onbegonnen werk een dergelijk onderzoek door te voeren in het raam van de uitgerafelde problematiek die hierbij kan opgeroepen worden. Aldus is het werk dan ook gecentraliseerd rond volgende basisvragen : 1) de terminologische vraag naar de juiste benaming van een bezitloos zekerheidsrecht op roerend goed ; 2) aansluitend bij het voorgaande, het juridisch voorkomen van dit recht of i.a.w. de rechtssystematische ordening ervan hetzij in de categorie pandrecht hetzij in de categorie eigendomsrecht ; 3) het effect van het zekerheidsrecht t.a.v. derden-verkrijgers en derden-schuldeisers.

Met het Nederlandse recht als gezichtshoek, geeft de auteur eerst een historisch doorgetrokken beschrijving van de rechtsstelsels die terzake in Nederland hun invloed lieten gelden, te weten : de Romanistische traditie (Hfdst. I), het Duitse recht (Hfdst. II) en het Franse recht (Hfdst. III). Inzake terminologie is de Romanistische traditie dermate relevant dat het onderscheid tussen *pignus* en *hypotheca* niet zozeer bepaald werd door het roerend of onroerend zijn van de tot zekerheid strekkende goederen dan wel veeleer door het bezit van het goed in hoofde van de titularis van het zekerheidsrecht. De associatie tussen hypotheek en onroerend karakter, eigen aan het moderne spraakgebruik, vindt voornamelijk slechts vanaf de negentiende eeuw ingang, hetgeen, zoals ten andere in het Amerikaanse recht, de auteur mede helpt besluiten tot een theoretische voorkeur voor de term *hypotheek op roerend goed.*

Het Franse en het Duitse recht illustreren vervolgens hoe aan de vereiste van buitenbezitstelling bij pand kan worden tegemoetgekomen of hoe deze kan ontweken worden en meteen ook de opties die kunnen worden genomen betreffende de rechtssystematische ordening van een bezitloos zekerheidsrecht op

roerende goederen. Het Franse stelsel zoekt, voornamelijk *via* bijzondere wetten, zijn toevlucht in een fictie, nl. een bezitpand met fictief bezit door inschrijving in registers. Daartegenover staat dan Duitsland dat *via* de eigendomsoverdracht aan de schuldeiser het effect van een bezitloos zekerheidsrecht tracht te bereiken.

Zoals blijkt uit de geschiedenis van het Nederlandse recht (Hfdst. IV) heeft een bezitloos pand of hypotheek op roerend goed aldaar ook een vrij wisselvallige erkenning genoten, totdat onder invloed van de praktijk de techniek van de eigendomsoverdracht tot zekerheid in 1929 door de Hoge Raad aanvaard werd.

In hoofdstuk V, waar de auteur het moderne Nederlandse recht behandelt, wordt de techniek van de eigendomsoverdracht, zoals die gegroeid is uit de arresten van de Hoge Raad, geplaatst tegenover het ontwerp Meijers voor een Nieuw Burgerlijk Wetboek, dat als exponent van kritiek de wetsontduiking van de zekerheidseigendom verbiedt en vervangt door een registerpand en een bezitloos pandrecht.

Qua rechtssystematiek geeft Pos evenwel de voorkeur aan een codificatie waarbij, zoals in de *Uniform commercial code* (Hfdst. VI), een aantal regels worden uitgevaardigd, die ongeacht de gebruikte techniek, toepasselijk zijn op elk zekerheidsrecht, dus zonder stellingname in de rechtstwist bezitloos pandrecht *versus* eigendomsoverdracht tot zekerheid.

Het derde punt dat in de voorgenoemde hoofdstukken telkens aan bod komt is het probleem van het zaakgevolg t.a.v. derden verkrijgers. Zowel rechtshistorie en rechtsvergelijking tonen aan dat de hypotheek op roerend goed niet tegenstelbaar is aan derden te goeder trouw. Maar naarmate men aan publiciteitsmaatregelen een consultatieplicht van derden verbindt, kan de kring van de derden te goeder trouw verengd worden en wint het zekerheidsrecht aan bescherming. Aan de ene pool treft men het *Uniform commercial code-stelsel*, dat een vrij uitgebreide consultatieplicht kent. Daartegenover staat dan het Franse registersysteem, dat, trouw aan de Parijse interpretatie van de regel *meubles n'ont pas de suite par hypothèque*, dergelijk gevolg vrijwel niet erkent behalve voor wagens. Het ontwerp Meijers situeert zich tussen beide met een beperkt effect tegen derden-verkrijgers.

Tot het wezen van een zekerheidsrecht behoort dat ten minste enige voorrang wordt gegeven aan de titularis t.a.v. derden schuldeisers. Het antwoord hierop vindt men dan ook terug in het onderzoek naar het bestaan en de erkenning van een bezitloos pandrecht. De rangregeling is echter vrijwel onbesproken gelaten omwille van én de casuïstiek die hieraan verbonden is én de variërende rangregelingen in de onderscheiden stelsels.

Als besluit vestigen wij er nogmaals de aandacht op dat rechtsgeschiedenis en rechtsvergelijking het opzet van het proefschrift zijn.

De lezer mag bijgevolg niet *de lege constituenda* een uitgewerkte stellingname verwachten. Het resultaat (Hfdst. VII) van deze historische en comparatieve beschrijving blijft immers beperkt tot het leggen van enkele verbindingslijnen tussen de verschillende hoofdstukken en een korte kritische bespreking van het Nederlandse Ontwerp voor een Nieuw Burgerlijk Wetboek.

Guido VIDTS

REHBINDER, M. — *Das Kaufrecht in den allgemeinen Geschäftsbedingungen der Deutschen Wirtschaft* — Duncker und Humblot, Berlin, 1970, 239 blz. — Prijs : 48 D.M.

Het besproken boek verschijnt als nummer achttien in de reeks *Schriftenreihe zur Rechtssoziologie und Rechtstatsachenforschung*, uitgegeven door het gelijknamig instituut van de vrije universiteit te Berlijn onder de leiding van de professoren E. E. Hirsch en M. Rehbinder. Het bevat een bloemlezing van de algemene verkoopsvoorwaarden (*Allgemeine Verkaufsbedingungen*, A.G.B.) die bij enkele met name aangeduide belangrijke firma's uit de Duitse handels- en nijverheidswereld in voege zijn. Onder de hoofding industrie worden A.G.B. verzameld van de volgende sectoren : electronische, chemische, bouw-, automobiel-, staal-, machine-, en textielnijverheid, openbare nutsbedrijven en brouwerijen. Het gaat daarbij zowel om *Verkaufsbedingungen* als *Einkaufsbedingungen*. Dit geldt ook voor de A.G.B. die onder de hoofding handel verzameld werden en die ondermeer genomen werden uit de groothandel in voertuigen, electrotechniek, suiker, staal en wol.

Aan deze verhandeling van materialen wordt geen commentaar toegevoegd. Deze is voor een tweede nog te verschijnen deel voorbehouden. Een dergelijke systematische studie van het kooprecht der *algemene verkoopsvoorwaarden* zal welkom zijn wegens de heersende relatieve schaarste op dit gebied (zie nochtans : Ph. Kahn, *La vente commerciale internationale*, Paris, 1961). De inleiding van Professor Rehbinder bevat evenwel enkele interessante beschouwingen.

Met de ontwikkeling van de massaproduktie en -distributie drong een standardisatie en rationalisatie van de verkoopscontracten zich op. Merkwaardigerwijze was het niet het in de wetboeken gecodificeerde kooprecht maar wel een aantal per sector eenzijdig opgestelde typecontracten die daarbij als algemene *lex contractus* zouden gelden. De A.G.B. stellen bijgevolg hoofdzakelijk twee rechtswetenschappelijke problemen : de vraag naar de geldingsgrond (beurtelings beantwoord op basis van een *Vertragstheorie* en van een *Normentheorie*) en de vraag naar de vormen van overheidstoezicht op de inhoud van deze A.G.B. Zij worden in de inleiding van het besproken boek kort aangehaald en besproken

Professor Rehbinder schrijft dat de bedoeling voorlag de bloemlezing representatief te maken en aldus het beeld van een stuk levend recht op te hangen. Ofschoon sommige A.G.B. geheim gehouden worden en ofschoon van de A.G.B. wordt afgeweken in het individuele geval, kan met enig vertrouwen besloten worden dat hier een stuk levend kooprecht wordt voorgeschoteld dat anders slechts ten koste van heel wat inspanning zou kunnen verzameld worden. Niet alleen voor rechtssociologen maar voor alle studenten van het levende recht is het boek een nuttig werkinstrument.

Herman A. COUSY

SCHELTEMA, F. G. — *Wissel- en chequerecht* tweede aangevulde uitgave van de vierde druk, bewerkt door J. WIARDA, — Wolters-Noordhoff, Groningen, 1969, XLII + 668 blz.

Het hier besproken leerboek over wissel- en chequerecht verscheen vanaf de eerste druk (1929) als derde deel van Mr. M. Polaks *Handboek voor het Nederlandse handels- en faillissementsrecht*.

Scheltema — in leven hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam — verzorgde de tweede druk (1932) en ook de derde (1938), zodat de auteur van de basisuitgave het uniforme wissel- en chequerecht van de Geneefse verdragen van 1930 en 1931 zelf heeft beschreven.

De vierde druk (1950) is bewerkt door J. Wiarda, hoogleraar te Groningen.

Van deze druk ligt thans een nieuwe oplage voor.

Zij is aangekondigd als een aangevulde oplage, maar is in werkelijkheid een fotografische herdruk van de editie van 1950, waaraan een reeks aanvullingen zijn toegevoegd in de bladzijden 594-601 en die in hoofdzaak nieuwe bibliografische gegevens en schaarse rechtspraak bevatten.

De aandacht van de lezer wordt te gelegener plaats op deze aanvullingen gevestigd door een asterisk in de rand van de tekst van het werk.

Voorts bevat de nieuwe oplage een voorbericht waarin Wiarda wellicht al te uitvoerig uitweidt en kennelijk toegeeft aan een sterk uitgesproken neiging tot historiceren, met een overdaad van biografische gegevens.

Vooraf verantwoordt hij echter terecht de methode die hij voor de bewerking van de eerste oplage van de vierde druk heeft gevolgd. De bewerker heeft nl. de oorspronkelijke uiteenzetting van Scheltema bewaard en zijn eigen daarvan afwijkende meningen als toevoegingen, aansluitend bij de oorspronkelijke passages ingelast.

De kwestie of deze toevoegingen in de doorlopende tekst dienen ingelast te worden, dan wel als aanvullingen achteraan afgedrukt, lijkt me een technische vraag te zijn, waarbij de voor- en nadelen van de ene of de andere methode vrijwel volledig tegen elkander opwegen.

Essentieel lijkt me integendeel dat de auteur, die een blijvend meesterwerk als het boek van Scheltema bewerkt, het betoog van het oorspronkelijke werk eerbiedigt, en dat hij zijn eigen afwijkende opvattingen, duidelijk als de zijne vermeldt en hierbij te zelfder tijd blijk geeft van intellectuele bescheidenheid maar ook van moed, terwijl hij de lezer prikkelt tot een kritisch verder denken over de behandelde problemen.

Een andere methode, nl. het direct herschrijven van eigen opvattingen ter vervanging van de oorspronkelijke tekst, lijkt me slechts op zijn plaats te zijn in een op de praktijk gericht naslagwerk, niet in een stevig uitgebouwd leerboek als het *Wissel- en chequerecht* van Scheltema. Wiarda moet om de keuze van zijn methode en voor de wijze waarop hij ze toegepast heeft, geprezen worden.

De zeer beperkte bijwerking van de vorige oplage zou slechts aanleiding moeten geven tot een korte aankondiging.

Toch kan ik aan de verleiding niet weerstaan bij het verschijnen van deze herdruk, even uit de weiden over dit boek dat als een van de meesterwerken van de Nederlandse rechtsliteratuur mag worden beschouwd, en, in internationaal opzicht, als een van de beste verhandelingen over het uniforme wissel- en chequerecht moet bewonderd worden.

Dit wijst meteen het praktisch belang aan van het verschijnen van deze nieuwe oplage voor de Belgische jurist, nu, sedert het verschijnen van de vorige oplage (1950), de Belgische wetgever eindelijk ook de zelfde eenvormige wisselwet (1953) en chequewet (1961) heeft ingevoerd, terwijl in de Belgische rechtspraak over deze nieuwe wetten, reeds meerdere malen aandacht is gegeven aan het werk van Scheltema en Wiarda.

Het hier besproken boek is in de eerste plaats een te lezen en te bestuderen leerboek in de echte zin van het woord. Het munt uit door een zinvolle

indeling, een diep doordachte maar glasheldere uiteenzetting van een materie die door velen toch niet doorzichtelijk wordt geacht.

In de logische beheersing van de stof met behulp van de constructie wordt de leidraad vanaf het voorbericht tot de eerste druk aangevangen. Scheltema schuwt de theorie niet, maar beoefent haar ook niet omwille van haar zelf. De aandacht gaat naar de theorie inzover die hulpmiddel is voor een beter begrijpen van de verschijnselen van het positieve recht door het vinden en blootleggen van de zinvolle samenhang van regelen en instellingen.

Onder de talrijke wisseltheorieën — die, zoals bekend, vooral in Duitsland met een verbazingwekkende vindingrijkheid en op overdadige wijze werden beoefend — weerhoudt hij alleen diegenen die voor het thans geldende recht nog doelmatig zijn.

Deze keuzevrijheid verantwoordt hij in 1929 met de volgende beschouwing die m.i. haar actualiteit heeft behouden, of wellicht, sedert de eenvormige wissel- en chequewet, meer dan ooit actueel geworden is : „Theorieën hebben, op het terrein van het positieve recht, geen andere betekenis, dan een passend en aannemelijk kader te bieden, waarin men de geconstateerde feiten van het rechtsleven als een zekere eenheid kan zien; zij zijn niet, in absoluten zin, juist of onjuist; zij zijn slechts meer of minder doelmatig. Daaruit volgt, dat constructies, die in het licht van haar tijd of met betrekking tot het recht van het land, waarin zij werden gebouwd, wellicht van groot belang waren, haar doelmatigheid en dus haar belang geheel komen te verliezen in een tijdperk of in een land, waarin de algemene inzichten omtrent hetgeen recht is, en in het bijzonder omtrent hetgeen burgerlijk recht is, andere zijn dan die, met het oog waarop die constructies werden samengesteld. Het ware voor den lezer zowel als voor den schrijver nutteloos werk, zich in die theorieën al te zeer te verdiepen" (blz. V).

De grote aantrekkelijkheid van dit leerboek is waarschijnlijk te danken aan de wijze waarop Scheltema en Wiarda het wisselrecht niet als een afgezonderde materie beschrijven, maar het integendeel plaatsen tegenover het gemene recht en gebruik maken van de goed vertrouwde civielrechtelijke begrippen van het verbintenissen- en zakenrecht die een inzicht in de moeilijkste onderdelen van wissel- en chequerecht helpen verschaffen, door het aanwijzen van overeenstemming en het verklaren van afwijkingen. Men denke in de eerste plaats aan de betalingsbelofte zonder uitgedrukte oorzaak (art. 1372 Ned. B.W. beantwoordend aan art. 1132 Belg. B.W.) tot verklaring van het ontstaan van de wisselverbintenis om te betalen of voor de betaling in te staan, tussen de gever en de nemer van het waardepapier.

Men denke verder aan de regel van de bevrijdende betaling aan de schijnschuldeiser (art. 1422 Ned. B.W. beantwoordend aan art. 1240 Belg. B.W.) tot verklaring van de bevrijdende betaling aan de formeel gelegitimeerde houder.

Wat de formele legitimatie betreft wordt meesterlijk aangesloten bij de leer van de formele legitimatie van de bezitter van een roerend goed (art. 2014 Ned. B.W. beantwoordend aan art. 2279 Belg. B.W.), nl. tot verklaring van de verkrijging te goeder trouw van rechten uit het papier samen met het waardepapier, vanwege degene die door het papier is gelegitimeerd als eigenaar.

De studie van een dergelijk opgebouwd leerboek doet ervaren dat het wissel- en chequerecht geen losstaand geheel is in het rechtssysteem en geeft een soms verrassend gevoel dat deze materie, in de grond, niet zo ingewikkeld is.

Minder geslaagd lijkt mij echter het doorlopend gehanteerde begrip van onzelfstandige overeenkomst waarmede de wissel- en chequeverbintenis worden

bestempeld. De auteurs nemen weliswaar terecht aan dat de overeenkomst van geven en nemen van het waardepapier een nieuwe verbintenis doet ontstaan ten laste van de schuldenaar uit het papier (betalingsbelofte of verplichting om voor de betaling in te staan), te onderscheiden van de onderliggende verbintenis (bv. koop of lening), die tot de trekking aanleiding gaf. Zij erkennen verder dat deze verbintenis ook tussen gever en nemer in processuele of formele zin abstract is. Hieruit moet toch volgen dat de overeenkomst van geven en nemen een zelfstandig verbindende overeenkomst is, vermits zij voldoende grondslag is voor de vordering tot betaling en zij de nemer ontslaat van alle verdere aanvoeringslast of bewijslast m.b.t. de onderliggende schuld. Dergelijke overeenkomsten worden in het Duitse recht terecht als *selbständig verpflichtende Vertrage* aangemerkt, ook al neemt men, overigens met de auteurs van het besproken boek terecht aan dat, tussen onmiddellijk verbonden partijen, de verweermiddelen geput uit de onderliggende schuld tegengeworpen kunnen worden tegen de nemer die betaling van de wissel of chèque vordert, en dat de betaling van de ene schuld de andere teniet doet in de maat van de betaling.

Het begrip onzelfstandige overeenkomst als kenmerk van de wisselovereenkomst sticht verwarring.

Dit komt duidelijk tot uiting waar de auteurs de opvolgende schuldeiser uit het papier, bv. de eerste geëndosseerde tegenover de acceptant, beschouwen als een opvolger in de rechten die de endossant aan de „onzelfstandige overeenkomst" ontleende, terwijl zij nochtans de *nemo-plus-iuris* regel van de cessie moeten terzijde stellen voor de overdracht van het waardepapier. De verklaring van het verlies van verweermiddelen met behulp van artikel 1910 Ned. B.W. (art. 1321 Belg. B.W.) lijkt mij een gewrongen oplossing.

Meer bevredigend is de verklaring die de geëndosseerde niet ziet als een opvolger in de rechten van zijn voorman, maar als een schuldeiser die zijn rechten uit de wisselbrief op een niet afgeleide maar oorspronkelijke wijze verkregen heeft. De wijze waarop de auteur de verkrijging van de wissel- en chequerechten door de opvolgende schuldeisers verklaren, leidt hen ook ten onrechte tot de ontkenning van de materiële abstractie tussen verwijderde wisselpartijen, alhoewel zij t.a.v. de regelen van het positieve recht (art. 17 Wisselwet en art. 22 Chequewet) moeten erkennen dat de geëndosseerde het recht van hun voorman „in versterkte vorm" verkrijgen.

Men moet zich integendeel volkomen verenigen met de ontkenning door de auteurs van de materiële abstractie tussen de onmiddellijk verbonden partijen (de trekker tegenover de eerste nemer; de acceptant tegenover de trekker enz.). Tussen deze is de wisselverbintenis alleen processueel of formeel abstract. De schuldeiser kan betaling vorderen uit het papier en moet niets anders stellen noch bewijzen. De schuldenaar kan echter alle verweermiddelen tegenstellen die hij aan de onderliggende verbintenis kan ontlenen. De auteurs weerleggen — overigens in overeenstemming met de heersende opvatting in de naburige landen — de opvatting die zoals bekend in België nog steeds verdedigd wordt, volgens welke iedere wisselverbintenis, ook tegenover de onmiddellijke tegenpartij abstract is met miskenning van het onderscheid tussen formele abstractie en materiële abstractie.

Een overzicht van de aanvullingen van de hier besproken tweede oplage verschaft een argument te meer tegen de bestreden mening. Het zal de aandachtige Belgische lezer opvallen hoe schaars de Nederlandse rechtspraak is m.b.t. wisselbrief en zulks in tegenstelling tot het Belgische recht. Sedert 1948 wordt

in het handboek geen enkele uitspraak van de Hoge Raad vermeld. Vonnissen en arresten van lagere rechtscolleges moeten in de aanvullingen sedert 1950 met een vergrootglas gezocht worden.

Voorzeker wordt het belang van een rechtsregel of van een rechtsfiguur niet gemeten aan de omvang van de betwistingen en mitsdien aan de rechtspraak waartoe zij aanleiding geven (vgl. de *verantwoording* in het eerste nummer van het *T.P.R.*, 1964, 6). Toch doet deze vaststelling de vraag stellen waarom rechtspraak te dezen ontbreekt. Al te vlug zou men geneigd zijn het ontbreken van rechtspraak te verklaren wegens het ontbreken van geschillen i.v.m. een rechtsfiguur die nochtans druk gebezigd wordt, zoals dit bv. voor het documentair krediet het geval is.

De verklaring voor het uitblijven van wisselrechtelijke geschillen schijnt anders te zijn. In het interne Nederlandse handelsverkeer schijnt aan de wisselbrief geen grote behoefte te bestaan. Dit vindt waarschijnlijk een voldoende verklaring in het feit dat het Nederlandse recht, in tegenstelling tot het Belgische (art. 1244 B.W.) aan de rechter geen algemene bevoegdheid toekent om respijttermijnen te verlenen. De Nederlandse handelaar moet dus door zijn schuldenaar geen wissels doen accepteren ten einde, krachtens artikel 74 Wisselwet, uitstel van betaling van overigens niet betwiste schuldvorderingen te voorkomen. Dit wijst er op dat het belang van het handelsverkeer bij het aanwenden van de wisselbrief — buiten de gevallen waarin hij wordt gebezigd als kredietinstrument in discontoverrichtingen — in hoofdzaak gelegen is in de uitsluiting van respijttermijnen.

Het is dus niet aan de abstractie van de wisselverbintenis dat de praktijk behoefte heeft. Dit treft des te meer daar de formele abstractie van de in artikel 1132 Belg. B.W. bedoelde indiscrete betalingsbelofte of schuldbekentenis niet aanwezig is in het daaraan beantwoordende artikel 1372 Ned. B.W., zeker in de opvatting volgens dewelke een schuldbekentenis zonder uitgedrukte oorzaak niet bindt maar slechts bewijst, en wel in die zin dat de schuldeiser, bij betwisting, de bewijslast draagt van de rechtsgrond der betalingsbelofte.

M.a.w. voor de handelspraktijk komt aan de abstractie van de schuldbekentenis tussen causaal verbonden partijen geen grote betekenis toe vermits de wisselbrief daartoe in Nederland niet wordt gebezigd, zelfs niet bij ontbreken van formele abstractie in de gewone schuldbekentenis zonder uitgedrukte oorzaak.

Dit kan er mede op wijzen dat de behoeften van het handelsverkeer ten onrechte worden ingeroepen door diegenen die in België de onjuiste opvatting blijven verdedigen dat aan de wisselverbintenis ook tussen onmiddellijk verbonden partijen, in de eerste plaats de trekker en de acceptant, een materieel abstract karakter moet toegekend zijn (vgl. hierover uitvoeriger mijn artikel in het feestnummer van het *R.W.*, 1961-62, 2147 e.v.). Abstractie, en wel materiële abstractie, d.w.z. niettegenstelbaarheid van verweermiddelen ontleend aan de onderliggende verhouding, is op haar plaats tussen verwijderde partijen die niet partij zijn in de onderlinge rechtsbetrekking die tot het trekken van de wisselbrief aanleiding gaf, maar alleen uit die wisselbrief, respectievelijk als derde houder en wisselschuldenaar.

Het leerboek van Scheltema-Wiarda moet gelezen en herlezen worden door degenen die het wissel- en chequerecht bestuderen en beoefenen. Een uitvoerig zaakregister maakt mogelijk het ook als naslagwerk te hanteren. Voor de Belgische lezer zal dit leerboek over het eenvormig wissel- en chequerecht gemakke-

lijker toegankelijk zijn indien hij voor ogen houdt dat in de Nederlandse wet evenals in de Belgische de oorspronkelijke volgorde van de artikelen van de uniforme wetten is gehandhaafd. De nummering van de artikelen is anders tengevolge van de invoeging dezer wetten in het Nederlandse Wetboek van koophandel. Artikel 1 Wisselwet is artikel 100 Ned. W.v.K. geworden. Artikel 1 Chèquewet is artikel 178 Ned. W.v.K. geworden. De aanvullende Nederlandse bepalingen dragen een nummer gevolgd door een letter.

Tenslotte bevat het boek de tekst van de Geneefse verdragen en hun bijagen (uniforme wet en reservebepalingen) in de Franse versie.

Jan Ronse

Europees recht

Megret, J., Louis, J.V., Vignes, D., Waelbroeck, M., — *Le droit de la Communauté économique européenne,* — Université libre de Bruxelles, Institut d'études européennes, Presses universitaires de Bruxelles, 1970, Dl. 1 (230 + 93 blz.) en Dl. II (284 + 417 blz).

Beide zeer verzorgd uitgegeven werken, die deel uitmaken van een reeks handelend over het Recht van de Europese Economische Gemeenschap, kwamen tot stand dank zij de onvermoeide ijver van specialisten in het vak en in het kader van het *Institut d'Etudes européennes* te Brussel.

Professor W.J. Ganshof van der Meersch, procureur-generaal, schreef het voorwoord. Niemand minder dan J. Megret, met ongeveer tien jaar ervaring als directeur-generaal van de juridische dienst bij de Raad van de Europese Gemeenschappen, nam de leiding van deze Franstalige commentaar bij het Verdrag van Rome op zich.

Voor het eerste boekdeel werd hij bijgestaan door personaliteiten wier namen (M. Waelbroeck en D. Vignes) gekend zijn dank zij hun vroegere wetenschappelijke arbeid, wat de degelijkheid, de nauwgezetheid en het wetenschappelijk doorzicht ervan waarborgt.

Het doel van de opstellers is, zoals het inleidend woord ons meedeelt, een handig werkinstrument te leveren, dat elkeen ten gepaste tijde omslachtig opzoekingswerk zal besparen, dank zij een geheel van bronnenmateriaal : bv. het aanhalen van de verdragsartikelen, de toepassingsteksten, de antwoorden op de schriftelijke vragen in het Europees Parlement, de rechtspraak — zowel deze van het Europese Hof van Justitie als deze van de nationale rechtbanken — en de aanduiding van bibliografie.

Vanzelfsprekend vormt het Verdrag van Rome de kern van het werk, dat bestaat uit een analyse van de artikelen, aangevuld met commentaar op dit primair verdragsrecht en op verschillende door de Gemeenschapsorganen getroffen rechtshandelingen ter uitvoering van de verdragsartikelen.

D. Vignes analyseert de préambule van het E.E.G.-Verdrag en de artikelen 1 tot en met 8, waarin de principes ervan liggen vervat. Uitzonderlijk worden hier bibliografie en jurisprudentie onmiddellijk na het artikel in kwestie aangegeven, zonder commentaar. Dat bij de analyse van artikel 8, zevende lid, de gevolgen van het einde van de overgangsperiode niet nader werden belicht — hoewel zeer actueel op dat ogenblik — kan wellicht verklaard worden door de bedoeling van het werk.

In de tweede helft van dit eerste boekdeel behandelt M. Waelbroeck zeer gewetensvol de artikelen 9 tot en met 37 over het vrij verkeer van goederen. Nadat hij de oorspronkelijke tekst heeft aangehaald analyseert hij elk artikel afzonderlijk. Niet alleen het belang ervan voor de Gemeenschap, zijn plaats in het geheel van het Verdrag en de verhouding tot andere verdragsartikelen bespreekt hij hier, maar ook de begrippen worden verduidelijkt, zo mogelijk aan de hand van de rechtspraak van het Hof van Justitie. Bij die uitleg en ontleding van de Verdragsartikelen wordt ruimschoots aandacht besteed aan het secundair gemeenschapsrecht. Zelfs worden nationale wetten, met aanduiding van de vindplaats vermeld indien de Verdragsartikelen zich richten tot de Lid-Staten voor het nemen van bepaalde maatregelen (bv. analyse op art. II, blz. 50).

Het commentaar over de artikelen betreffende het vrij verkeer van goederen geschiedt globaal. Vrees van de lezer voor herhaling van de stof, die in de analyse reeds uitvoerig werd besproken lijkt ongegrond, dank zij een nieuwe en ruimere behandelingswijze : nl. na een inleiding wordt het territoriaal toepassingsveld van het Verdrag besproken, de goederen die genieten van het regime van vrij verkeer — waarbij onderscheid wordt gemaakt volgens hun oorsprong en hun natuur — en daarna wordt de verwezenlijking van het vrij verkeer van goederen belicht, nl. het tot stand komen van de douane-unie, de huidige stand van zaken desbetreffend, en het opheffen van de kwantitatieve beperkingen. Dit laatste werd echter reeds vroeger uitvoerig besproken, zodat zich hier, om nodeloze herhaling te vermijden, voor de auteur wel verwijzing naar de analyse opdringt.

De gevolgen van het einde van de overgangsperiode worden kort behandeld. Tot slot vergelijkt M. Waelbroeck de bepalingen betreffende het vrij verkeer van goederen met de regels van het G.A.T.T.

Volgen dan de toepassingsteksten aangehaald volgens eenzelfde schema als dat van het commentaar. Dat geldt eveneens voor de geschreven vragen. De belangrijkste uitspraken van het Hof van Justitie, met weergave van de voornaamste zinsneden eruit, komen voor onder eigen hoofdingen.

Een bibliografie besluit dit deel, waarna de voornaamste toepassingsteksten *in extenso* worden afgedrukt. Volgen nog een index en een uitvoerige inhoudstafel.

Het tweede boekdeel, over de landbouw, nam M. J. Megret volledig voor zijn rekening. Wat de opvatting betreft sluit het aan bij het eerste deel. De auteur ontleedt nl. achtereenvolgens al de delen van elk artikel — gaande van 38 tot 47 — niet alleen grondig doch ook in een vlotte aangename stijl. Het commentaar beslaat heel wat meer plaats dan de analyse, wat niet te verwonderen is als men het werk van de Gemeenschapsorganen in verband met de uitvoering van deze Verdragsbepalingen overschouwt.

Ook deze auteur volgt een duidelijk plan.

Vooreerst vraagt hij aandacht voor het regime dat toepasselijk is op landbouwprodukten die niet onder een marktorganisatie vallen en belicht daarbij het principe van de toepassing van de regels van het Verdrag en de uitzonderingen daarop.

Aan de landbouwpolitiek en in overgrote mate aan de marktorganisaties wijdt hij een uitvoerige bespreking (± 125 blz.). Hij legt er de algemene principes en het mechanisme van uit alsook de verschillende marktorganisaties en hun gemeenschappelijke elementen. Hij beschrijft de organisaties die geen interne interventiemaatregelen noch veranderlijke bescherming aan de grens

hebben evenals deze die er wel van werden voorzien. Dit gedeelte van het werk is rijk aan bronnenmateriaal en getuigt van onmiskenbare drang naar volledigheid.

Vervolgens behandelt de auteur de wetgevingen en de problemen desbetreffend. Aandacht wordt vooral besteed aan deze richtlijnen die rechtstreeks verbonden zijn aan de landbouwpolitiek. Ook de werkzaamheden van de Gemeenschapsorganen en de huidige stand van zaken in verband met de structuurpolitiek worden onder de loep genomen evenals de financiering van de landbouwpolitiek, bijgehouden tot december 1969.

Verder heeft de auteur het over het algemeen concurrentiebeleid in de landbouw.

Zijn commentaar eindigt met een kritisch en persoonlijk besluit. Hierop volgen nog : een lange lijst toepassingsteksten, enkele geschreven vragen, een viertal arresten van het Hof van Justitie, een uitgebreide bibliografie en een 400 blz. toepassingsteksten *in extenso*. Ten slotte een index en de gebruikelijke inhoudstafel.

Al met al een interessante bijdrage op gebied van het Europees recht, een werk dat in grote mate beantwoordt aan het door de opstellers beoogde doel : het is inderdaad een zeer nuttig en handig werkinstrument. Alhoewel het onderscheid tussen analyse en commentaar niet altijd gemakkelijk te trekken is, slaagden de auteurs er in de meeste gevallen in de lezer nodeloze herhaling te besparen. Spijtig is wel dat deze uitgave niet losbladig werd voorzien, zodat het werk regelmatig zou kunnen aangevuld worden, wat zijn vlugge veroudering zou kunnen beletten.

We wachten met spanning op de volgende delen en bevelen dit werk ten zeerste aan aan al wie vlug en beter wegwijs wil geraken in het primair en secundair verdragsrecht van de Europese Economische Gemeenschap.

Lena VAN SLYCKEN

Varia

DEBEN, Leo — *De erfenissen en testamenten. Wat iedereen ervan moet weten*- Interbankendienst, Brussel, 1970, 256 blz.

Op aanschouwelijke en beknopte manier zet Leo Deben de vrij delicate problematiek uiteen die verband houdt met het erf- en testeerrecht.

Niettegenstaande het de bedoeling is van de auteur deze rechtsmaterie ook voor oningewijden toegankelijk te maken beperkt hij zich niet tot een louter formele verwijzing naar de wet en de rechtsleer. Het werk wordt veelvuldig geïllustreerd met bijzonder verhelderende voorbeelden uit de rechtspraak.

De auteur geeft ook een aantal praktische wenken en tal van formules die dienstig kunnen zijn voor het opstellen van een geldig testament.

Het is een handzaam boek, met een keurig zaakregister, dat als een praktische gids kan aangezien worden.

H.V.